

KORTE MEDEDELINGEN

OVER HET KRUIKMOS
(*SPLACHNUM AMPULLACEUM*)EEN MOGELIJKE FOSFAATVLIEDER ONDER
DE MOSSEN. HAAR NECROLOGIE IN DE
BENELUX

Mellaerts (In Ghysbrechts, Bull. Soc. Roy. Bot. Belg. 47: 155-184) meldt een vondst van het Kruikmos (*Splachnum ampullaceum*) uit Koersel, prov. Limburg, België. Deze melding is te situeren in de periode 1907-1909, waarvan het bewijsmateriaal waarschijnlijk bewaard werd in de ondertussen verdwenen collectie van de Eerwaarde Heer J. Mellaerts, destijds pastoor te Binkom en tevens stichter van de Belgische boerenbond (Vannerom, Streepzaad 3(2): 73-74, 1997). Deze vondst is te beschouwen als de laatste in de "Omgeving van Diest". De vondst van M. Halin in 1911 (Demaret F. & Lambinon J., Min. Agric. Serv. Rés. Nat. Dom. Cons. Nat. 4: 1-129, 1969) tussen Beverst en Genk, "sur les vieilles bouses de vaches dans les marécages (BR)" is de laatste binnen het Belgisch Limburgse karteringsgebied. De laatst gekende vondst in de Benelux komt van Hennen te Nieuwmoer, Nieuwmoerse Heide (provincie Antwerpen, België) in 1921 (AVH, herb. P. De Bock) (De Zuttere Ph. & Schumacker R., Min. Rég. Vall. Serv. Conserv. Nat. 13: 1-160 + 40 kaarten, 1984).

Daar waar deze coprofiel in de Benelux (en de rest van Nw.-Europa) een regelmatige verschijning was in de 19e eeuw en het eerste decennium van de twintigste eeuw (Demaret & Lambinon, op. Cit., Touw & Rubers, De Nederlandse bladmossen, Utrecht, S.U. K.N.N.V. 532p., 1989) op oude koemest in door bos omringde venen en gageelstruwelen is *Splachnum ampullaceum* thans, samen met de opkomst van de moderne landbouw uit het landschap verdwenen. Mogelijk betreft het hier een uitgestorven fosfaatvliedende mossoort die gevoelig was voor de van de landbouw afkomstige inwaaiende en thans nog steeds inwaaiende fosfaten die een hervestiging onmogelijk maakten en maken. Uitgestorven zoals ook de vliegjes die er destijds voor hun sporentransport zorgden (Kortse lius M.J.H., Natura 1984: 295-300).

Met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid verdween *Splachnum apullaceum* uit het landschap door ingrepen (vooral fosfaatbemesting) van de moderne landbouw. Voor *Bartramia ithyphylla*, *Bryum intermedium*, *Bryum turbinatum*, *Bryum versicolor*, *Dicranella crista*, *Diphysium foliosum*, *Meesia longiseta*, *Plagiopus oederiana* en *Pterygoneurum lamellatum* (Vannerom, Dumortiera 66: 4-10, 1996), soorten die uit het Limburgse karteringsgebied (ofwel het Belgische ofwel het Nederlandse gedeelte ervan) ver-

dwenen is het verband met minder zekerheid te leggen, hoewel het niet uitgesloten is dat sommige onder hen ook samen met de opkomst van de moderne landbouw verdwenen. De link tussen het verdwijnen (of het verschijnen) van sommige Hogere planten en fosfaten is reeds vroeger gelegd (Vannerom, Dumortiera 55-57: 23-26, 1994; 58-59: 1-2, 1994; 61-62: 80, 1995; 67: 29, 1997; 68: 31, 1997; Streepzaad 4(2): 35, 1998).

Herman Vannerom
(Diest, België)

EIKELMUIZENKAMP

Vorig jaar organiseerden de Veldwerkgroep van de VZZ en de Zoogdierenwerkgroep van het NHG een hazelmuisenkamp. Dit jaar is de Eikelmuis aan de beurt.

Van vrijdag 17 september tot en met zondag 19 september 1999 vindt dit eikelmuisenkamp plaats in Zuid-Limburg. De bedoeling van dit kamp is de verspreidingsgegevens van deze soort te actualiseren. Met de juiste technieken kan deze interessante soort relatief eenvoudig worden gevangen.

Interesse? Informatie en opgave bij: Albin Hunia 070-4278836 of Hendrik Erkenbosch 003289723017.

BOEKBESPREKINGEN

TWEË KUSSENDE CHIMPS EN BOB
DE HOND

CHARLES DARWIN, 1872/1999. 'Het uitdrukken van emoties bij mens en dier', vertaling van 'Expression of the emotions in man and animal' door Fieke Lakmaker, met inleiding, nawoord en commentaar van Paul Ekman, uitgeverij Nieuwezijds Amsterdam, 483 pagina's, gebonden, ISBN 90 571 20305, f. 69,50/BEF 1390.

"Two chimpanzees when first brought together sat opposite, touching each other with their much-protruded lips; and the one put his hand on the shoulder of the other. They then mutually folded each other in their arms. Afterwards they stood up, lifted up their heads, opened their mouth, and yelled with delight."

"Ze zaten tegenover elkaar en raakten elkaar met ver uitgestoken lippen aan, waarna de een zijn hand op de schouder van de ander legde. Daarna sloegen ze hun armen om elkaar heen, stonden na een tijdje op, elk met een arm om de schouder van de ander, hieven hun hoofd omhoog, openden hun mond en schreeuwden van verrukking." Een citaat en zijn vertaling uit 'The expression of the emotions in man and animals' (1872) van Charles Darwin en uit 'Het uitdrukken van emoties bij mens en dier', vertaald door Fieke Lakmaker uit Gronsveld, zoals in april van dit jaar verschenen bij Uitgeverij Nieuwezijds in Amsterdam.

Een heerlijk Darwin-citaat, zou je denken. Je ziet de befaamde natuurfilosoof met enkele van zijn tien kinderen door de London Zoo trampelen en vermoeid neerzigen bij de chimpansees, waar hij dan toch nog kans ziet met een paar krabbels

enkele geniale observaties vast te leggen over het gedrag van chimpansees. Zoals hij ook uren naast bloeiende Bijenorchissen zat in het Zuid-Engels heuvelland om te zien of er geen bestuivend insect opdaagde voordat de bloem zijn pollenkorrels vermoeid op de plakkerige stempel liet zakken om zich zo aan zelfbestuiving – o, gruwel – schuldig te maken.

Zo leest de echte romanticus Darwin.

In de eerste plaats heb ik dit citaat gekozen om de valkuilen van een vertaler duidelijk te maken. Want wat doen die chimps eigenlijk? Raken ze elkaar met hun handen aan, terwijl ze hun lippen ver vooruitsteken of raken ze elkaar aan met hun ver vooruitgestoken lippen, dat wil zeggen: zijn de lippen het aanraakpunt of niet? De vertaalster laat het woordje 'their'/'hun' weg in haar tekst en net dat woordje geeft naar mijn gevoel juist aan, dat de

apen elkaar juist aanraken met die lippen, die ze ver vooruitsteken. Nu is de Engelse tekst niet helemaal congruent met de vertaling, maar dat komt waarschijnlijk, omdat ik het Engelse citaat gehaald heb uit een sterk ingekorte versie van Darwins derde grote evolutie-boek uitgegeven op oorlogspapier in 1943 in de Thinker's Library, science section, in London.

De chimps moeten elkaar echt met de lippen hebben aangeraakt, want direct na het apenverhaal, gaat het boek verder over de kus als uitdrukkingmiddel van liefde.

Deze observatie is bovendien niet van Darwin zelf, want hij meldt aan het begin van de passage heel eerlijk dat ene mijnheer Bartlett op zijn verzoek het gedrag van de twee chimpansees beschreven heeft in de dierentuin. En uitgerekend bij het kussen van West-Europese mensen moet Darwin het grote doel waarnaar hij in zijn 'Emotions'-boek streeft, laten schieten. Darwin wilde aantonen, dat het uitdrukken van allerlei gevoelens niet alleen over de hele wereld dezelfde grimassen en gebaren en houdingen van mensen oplevert, maar dat er ook dierlijke parallellen te trekken zijn. Oké, apen kunnen iets met hun lippen doen, dat op 'kussen' lijkt, maar het geven van een kus door mensen aan elkaar is niet universeel verspreid. Eskimo's wrijven hun neuzen tegen elkaar, Nieuw-Zeelanders beklappen elkaar met de handen op armen, borst en buik. En anderen blazen op verschillende delen van het lichaam. Er is verder ook geen specifieke gelaatsuitdrukking voor liefde, constateert Darwin en daarin krijgt hij gelijk van de klinisch psycholoog en hoogleraar aan de University of California, Paul Ekman, die deze nieuwe tekstuitgave van Charles Darwins aardigste boek over evolutie helemaal begeleidde, van voor- en nawoord voorzag en met korte commentaren in de tekst van de laatste stand van zaken op het gebied van de moderne wetenschap. Zo kan de lezer van vandaag niet alleen genieten van de fraaie stijl en betoogtrant van Darwin, maar tegelijkertijd ook nagaan in hoeverre de geniale Brit ook naar hedendaagse maatstaven nog gelijk heeft.

De chimpanseekussen leveren Darwin dus niet op, wat hij beoogt, maar dat is nu net een van de charmes van het boek. Charles heeft zijn extreem defensieve en voorzichtige opstelling van 'On the Origin of Species' (1859) helemaal laten varen. Het merendeel van de hoofdstukken van dat eerste werk waren vooral gericht op het weerleggen van bezwaren tegen de evolutiethese. Charles overlaadt de lezer in 'Emotions' ook niet zo ijverig met een baaierd van bijzonderheden en details om vooral maar zijn gelijk te bewijzen. Zoals hij dat in 'Descent of man', drie delen lang doet. Neen, in 'Emotions' – na biologische variatie, seks en afstamming, is nu ook het gedrag bewijs voor de evolutie – gaat het veel relaxter aan toe. Darwin poneert eerst drie algemene stellingen als antwoord op de vraag waarom mensen bij emoties reageren zoals ze reageren. Daarbij voert hij al zijn eigen hond Bob en de kat van zijn burens op, maar als hij vervolgens alle menselijke gevoelens na-

loopt, versiert hij zijn betoog met anekdotes en eigen waarnemingen en ook materiaal dat hem op zijn verzoek van over de hele wereld per brief bereikt. Omdat de zon niet ondergaat in het British Empire van Queen Victoria aan het eind van de negentiende eeuw, weet Charles altijd wel ergens een consul, een correspondent, een zending of een bevriende jager of militair uit te halen, die effe met een vragenlijst voor hem gaat lopen. Of hij brengt toch uren zoek in de London Zoo met het aan de kop zeuren van oppassers over details. Zo komt hij langs verdriet, huilen en tranen, langs wanhoop en neerslachtigheid, langs vreugde en ook bedachtzaamheid en nukkigheid, langs haat en woede, verachting, afschuw en minachting, langs verbazing en vrees en ontzetting, doodsangst om te eindigen bij het blozen. Zo lezen we over de eerste glimlachjes van zijn eigen kinderen, hun stoutigheidjes en hun gekrijes en gehuil. Wat te denken van Darwins anekdote van een man in India, die zo bang werd op weg naar zijn terechtstelling, dat onder het lopen naar het schavot zijn haar van zwart zienderogen grijs werd.

En wat blijkt uit Ekmans epiloog bij 'Emotions'? Darwins voornaamste stelling, dat hoe emoties getoond worden door mensen, nagenoeg gelijk is over de hele wereld, kan door modern onderzoek voor zes van de acht voornaamste uitdrukkingen bevestigd worden. Darwins vragenlijsten deugden niet naar de huidige normen, zijn populatie was vaak veel te klein naar huidige inzichten om over controlegroepen nog maar te zwijgen, maar zijn resultaten staan nog als een huis. Afgezien van mijn detailkritiek op een enkel woord, is deze nieuwe Nederlandse vertaling van Darwins 'Emotions' een heerlijk, wetenschappelijk verantwoord leesboek geworden. Een echte aanwinst voor wie van 'oude' wetenschap houdt en erachter wil komen hoe je toegankelijk kunt schrijven over moeilijke onderwerpen. Ook aan de illustraties is heel veel zorg besteed. Per slot van rekening is 'Emotions' een van de oudste geïllustreerde wetenschappelijke werken. Er is maar één leuke foto die ik gemist heb. Dat is de foto van de acht kleuters op een rijtje van het kindertehuis van Leytonstone, Essex, die allen met witte hoedjes op en korte pofbroekjes aan met 'helpen' tegen het zonlicht knippen met samengeknepen ogen. Hij stond in mijn Engelse uitgave uit 1943 op blz. 82. Het kunnen kleuters uit 1870 zijn, maar evengoed ook later toegevoegd in de jaren dertig van deze eeuw bij de eerste uitgave. In ieder geval zijn ze schattig en waren ze in een schattig boek op zijn plaats geweest.

Laur Crouzen

VELDGIDS MOSSEN

KLAAS VAN DORT, CHRIS BUTER & PAUL VAN WIELINK, Veldgids Mossen, KNNV uitgave, ISBN: 90-5011110-6, formaat: 17 x 25 cm, gebonden met vele

kleurenfoto's en natuurgetrouwe zwart/wit tekeningen, prijs: fl. 49,95 (voor leden KNNV: 44,95) verkrijgbaar bij de boekhandel of bij de KNNV in Utrecht.

Met het verschijnen van deze meer dan gewone veldgids (daarover straks meer) is werkelijk een laatste mijlpaal bereikt in de (zelf)studie naar de systematiek en oecologie van Blad- en Levermossen: binnen een tijdsbestek van amper 20 jaar verscheen in de Nederlandse taal een aantal boeken die het mogelijk maken om individueel kennis te maken met een groep van plantensoorten die voordien alleen via universitaire begeleiding of gespecialiseerde cursussen op naam konden worden gebracht.

Het begon met de "Beknopte flora van Nederlandse Blad- en Levermossen", gevolgd door twee atlassen met gedetailleerde tekeningen, de "Atlas van de Nederlandse Bladmossen" en die van de Levermossen. Daarna verscheen een tekstboek met verspreidingskaarten zowel van de Blad- als van de Levermossen binnen Nederland. En voor de beginners is er het KNNV boekje "Mossen In Bossen" en het nu te bespreken boek waarvan Klaas van Dort de eindredactie voerde.

Het is niet eenvoudig om in enkele woorden uit te leggen waarom dit boek zo'n meer dan gewone veldgids voor Blad- en Levermossen is. Het beste kan dat door middel van een vergelijking met wat er al was aan veldgidsen voor Blad- en Levermossen; en dat waren het fotoboek "Grassen, Varens, Mossen en Korstmossen" van de Engelse fotograaf Roger Phillips uit de serie Spectrum Natuurgidsen en de vertaling van een oorspronkelijk Duitstalige veldgids met als Nederlandse titel "Elseviers gids van Varens, Mossen en Korstmossen". Deze twee boeken zijn onvolledig (voor Nederland), bevatten overbodige informatie (veel foto's en teksten hebben betrekking op soorten die niet in Nederland voorkomen), geven niet-karakteristieke afbeeldingen in kleur (een groene pluk mos op de stambasis van een boom geeft weinig informatie over de soort waarvan de naam in het onderschrift van die foto wordt vermeld), geven, soms, pertinent onjuiste informatie in de tekst over die soort in Nederland en ga zo maar door.

De KNNV veldgids Mossen van Klaas van Dort en de zijnen is toegespitst op alleen de algemeen voorkomende soorten binnen Noordwest-Europa waar de voertaal Nederlands is, de kleurenfoto's zijn scherp en genoeg gedetailleerd om die soort in het veld te herkennen, de teksten zijn in overeenstemming met gegevens uit de meest recente literatuur.

Bovendien: voor elke soort is er een bladspiegel gereserveerd met een kleurenfoto, een zwart/wit tekening, een tekstblok met informatie over "groeiplaats", "uiterlijk" en "betrouwbaarheid van de determinatie".

Kortom, met het verschijnen van dit boek moet het met die "bryofobie" die Jo Willems destijds signaleerde bij veel floristen, maar eens afgelopen zijn!

Henk Hillegers